

1 Kč známka Masaryk VI. typ s kolmou průsvítkou

Pod tímto titulkem časopis Český filatelista ve svém čísle 11 z 2. 6. 1939 na s. 181 zveřejnil článek znalce Rudolfa Gilberta, v němž popsal a vyobrazil známku s dosud neznámou polohou průsvítky lípové listy. Takové případy byly známy i z jiných emisí, to ale šlo o známky tištěné z plochých desek, zatímco tento exemplář byl tištěn rotačním ocelotiskem na stroji Stickney. Šlo o senzační nález, který se pak už nepodařilo zopakovat. Nyní mi byla Gilbertem vyobrazená a popsaná známka předložena k ověření, takže ji můžeme prozkoumat.

FRANTIŠEK BENEŠ

Když jsem v úvodu zmínil, že před těmi třiaosmdesáti lety šlo o senzační nález, v nejmenším jsem nepřeháněl. Po zjištění obrovských cenových rozdílů mezi známkami TGM s vodorovnou a svislou průsvítkou u předchozích typů (tehdy zejména prvního), se sběratelé vrhli na prohledávání balíčkového materiálu ve snaze najít další kus u Gilbertem oznámeného typu šestého. Podnětem jim byl už zmíněný článek, který pro ilustraci přetiskují.

Nyní mi byl přeložen Gilbertem popsáný a vyobrazený exemplář, který díky tomu můžeme prozkoumat. Byla k němu připojena stránka vytržená z časopisu Český filatelista se zmíněným článkem, na níž byla rukou připojena poznámka „zůstala jediná“. Zda šlo o rukopis

RG jsem nezkoumal, a ani to není důležité. Skutečností je, že poznámka vystihuje skutečnost: Žádný další exemplář známky TGM tohoto typu se svislou průsvítkou (a to v jakékoli poloze) nebyl oznámen.

Po zveřejnění článku nebylo o této známce v odborném tisku po dlouhých čtyřicet let nic publikováno.

Až ve Filatelii 17/1979 na s. 523 otiskl tajemník Komise znalců SČSF Jan Kraus článek *Nejvzácnější průsvítková varianta čs. známky*, v němž konstatuje, že podle tehdejšího poznání jde o unikát a vyslovuje názor, jak mohlo dojít k jeho vzniku. Lektorem článku byl Zdeněk Kvasnička, tehdejší nepochybná autorita jako znalec a spoluautor významných publikací Padělky čs. známek a Monografie čs. známek (1. díl).

1 Kč známka Masaryk VI. typ s kolmou průsvítkou

Ing. Dr. R. Gilbert.

O československých známkách nebude moci nikdy říci, že víme o nich již vše. Každý týden přijdeme na něco nového a často v úseku velmi starém se objeví doklad, nad nímž stojíme v údivu a jsme opět u prvé větý.

Probíráme-li emise s obrazem presidenta Masaryka, byla to doba technického zařizování rytiny v tiskárně, a jedna deska následovala druhou, ani se vše řádně neznalo, až se vyřadily rovné desky za války a tisklo se na rotačce Stickneyově. Tím se ustálila i rytina. Po celou tu dobu se používal papír s průsvítkou. A všeobecně se přehlížely různé polohy průsvítek u typu I. a jen tak vysvětlíme vzácnost svislých průsvítek. U dalšího typu II. je všeobecně průsvítka vodorovná, kolmá je opravdu řídká, známá pouze na upotřebených známkách. U dalších již kolmé průsvítky známe nejsou, zvláště když poč. IV. typem jsou tištěny známky běžné rotačním ocelotiskem na papír v kotoučích s průsvítkou 5—8.

Dnes předkládáme nejširší obci čtenářů a všem sběratelům dosud neznámý objev:

1 Kč červenou s pres. Masarykem typ VI. se svislou průsvítkou *prvé polohy*. Znamka je upotřebená, bohužel, razítko je nezřetelné (-IN2). Snad Kolín?, rovněž datum není zřetelné. Průsvítka je bezvadně zřetelná a dá se dobře určit poloha I. Ze jich bylo vytištěno víc, je nesporné, a jsem přesvědčen, že vzbudí se zájem a budeme moci hlásiti další objevy našich čtenářů. Zbývá jen otázka, jak mohla vzniknout svislá poloha, když papír kotoučový měl jen vodorovné polohy. Technicky je jediné vysvětlení možné: Papírna na konci rotačního papíru přilepila a nastavila menší kus papíru ze stroje vyrobeného, který přiřízli na šíři kotouče a tím dosáhli, že délka papíru v roli měla předepsanou délku. Tím by se mohlo i stát, že mohla být tištěna část desky na papír s vodorov. průsvítkou a část na papír se svislou průsvítkou. Případ ten je jistě vzácný, výjimečný, a jsme velmi zvědaví na objevy další.

Foto Gilbert. Tempo, Praha.

zůstala jediná!

Nejváženější průsvítková varianta čs. známky

Casopis Český filatelista uveřejnil v roce 1939 článek o upotřebení exemplářů známky Poř. 201 (CS 185 v A) se svislou průsvítkou v první poloze. S odstupem let se ukázalo, že jde o objev unikátní známky, neboť se dodnes nenašel druhý exemplář. Protože známka zůstala v pevných rukou a nebyla vystavena, pomalu se na nález zapomnělo a nové generace filatelů ani o váženém nálezu nevěděly. Pokládám za užitečné publikovat popis unikátu ve svazovém časopise s rekapitulací všech informací, které lze k tomu shromáždit, a tak umožnit široké obci sběratelů obnovit pátrání po dalších exemplích.

Znáмка Poř. 201 se vyskytuje s průsvítkou ve vodorovné poloze 5–8. Byla vytištěna jako běžná výplátů známka ve stamilonovém nákladu rotačním ocelotiskem na stroji STICKNEY. Překvapující nálezy exempláře s průsvítkou ve vodorovné poloze v. 1939 nebyly do dneš opakovány. Znáмка je již 40 let unikátní.

Svislá průsvítka je na známce velmi zřetelná, je v poloze 1 a stoněk průsvítky prochází pravou třetinou políčka známky. Při použití dostupných měřických metod nelze najít odchylku od rovnoběžnosti průsvítky se svislou stranou obrazu známky. Znáмка je upotřebena. Kazitko je i. typu s iniciálami CSP v dolním mezikruží, rozlišovací označení razítka je „Č“. Datum je rozlišitelné pouze z části jako „11. 26 – 6“, což by mělo znamenat upotřebení v červenci nebo srpnu 1926. Datum korespondence s datem vydání VIII. 1926, zjištěné z oběhu této výplátů známky, a znamená též upotřebení velmi brzo po uvedení do oběhu (během 1. měsíce). Bohužel označení dne je již mimo známku. Z postavení písmen v razítku (... IN 21 lze předpokládat použití ve městě, které končí na IN, má nejméně 2 poštovní úřady a má v jednoslovém názvu šest písmen. Domnívám se, že šlo o poštovní úřad KARLIN 2. Neptímno tomu kladně nasvědčuje i poštovní poštovní známky ihned v počátku po

uvedení do oběhu. Poštovní úřad KARLIN 2 svým významem a umístěním v hlavním městě může patřit k poštám, které byly zásobeny novými náklady známek současně nebo brzy po vydání.

Více konkrétních informací již nelze získat. Nezbývá než uzavřít, jak mohla známka vzniknout. Při uveřejnění objevu v r. 1939 byl vysloven názor, že (cituji z Českého filatelisty) „papíra na konci rotačního papíru přilepila a nastavila menší kus papíru ze stroje vyrobeného, který přitížila na šíři kotoně...“

S tímto názorem souhlasit nemohu. Ověřil jsem si, že podobná práce není v papírně zvykem. Pokud dojde k přetřetí papíru, nikdy není v papírně na roli přilepován. Je pouze volně přiložen a pokračujícím navíjením na roli je přetřeno místo fixováno. Je však zároveň zřejmé, že papír musel být do role skutečně vlepen, a to v poloze větší průsvítky položené o 90°. až již přímo či převráceně. Pravděpodobně to provedla až obsluha stroje v tiskárně. Z uveřejněného období známe a máme dosil doklady o rotačním způsobem vytvářených známkách na tzv. nastaveném papíru.

Mohlo dojít k přetřetí pásu rotačního kotoně, je však možné, že došlo pouze k prorazení papírového pruhu v malém rozsahu. Vzniklá „díra“ mohla být vyspravena přetřením, přičemž mohlo jít i o záplatu z papíru ze zcela odlišné, třeba i ze zásob listů náležejících pro starší způsob ocelotisku z plochy. Domnívám se, že takový názor na mechanismus vzniku odchylky je nejpravděpodobnější, pokud by byl slepován přetřený pás byl by papír vzat přímo z plochy rotačního pásu, a proto by spoj byl proveden ve shodě s dělkovým rozměrem a hlavně ve shodě s tendencí papíru svínutého podle předchozího stavu na roli – vznikla by vodorovná poloha průsvítky.

Pro teorii „záplaty“ mluvím i skutečnost, konstatovaná již v úvodu článku, průsvítka je přesně svislá. Nechtěnou přesnost by se

těžko podařilo dosáhnout při slepování přetřeného pásu. Vzhledem k šíři pásu, pokud by měla být výsledkem svislá průsvítka, by musel být vytvářen papír v délce alespoň dvou šířek pásu a to není technologicky pravděpodobné. Při přetřetí pásu by obsluha ořízla přetřené okraje a víceméně úzkým pruhem by provedla slepení přetřením obou konců papíru přes sebe. Výsledkem by byla průsvítka ve vodorovné poloze.

Pokud odchylka v poloze průsvítky vznikla náhodnou opravou, at již slepením přetřeného pásu či přetřením díry, mohlo být vytvářeno pouze málo exemplářů s odchýlnou průsvítkou. Rozsah opravy mohl zasáhnout část přepážkového listu, v krajním případě maximálně několik přepážkových listů. Je proto malá naděje na další nález. Pokud jsou měly být opravy, měly by se sběratelé zaměřit na vyhledání exemplářů upotřebených v srpnu 1926 v KARLIN 2.

JAN KRAUS

tajmník komise značek SČSF
Poznámka lektora: Publikovaný článek připomíná skutečnost, že máme mezi čs. známkami unikáty vzniklé bez jakýchkoli umělých zásahů. Stále ještě je možností dalších nálezů, zejména z období tisku na papíru s průsvítkou. Překvapujícím nálezem byla svého času i známka 2 Kč (186 II) se svislou průsvítkou, která je dosud známa asi 19 kusů.

ZDENĚK KVASNIČKA
člen komise čs. známky SČF

Zda autor článku a jeho lektor měli známku k dispozici v textu uvedeno není, ale ze souvislostí lze dovodit, že minimálně autor ano. Popisuje totiž detaily podoby průsvítky, které v původním Gilbertově článku nejsou uvedeny, a rovněž obrázek známky se v detailech liší od reprodukce otištěné v Českém filatelistovi.

O rok později ve Filatelii 18/1980 na s. 552-4 znalec Josef Weissenstein polemizuje s Gilbertovým a Krausovým tvrzením o poloze průsvítky a velmi podrobně vysvětluje, jak vlastně průsvítky ve výrobě papíru vznikají, jak jejich poloha souvisí s postavením vláken v papíru a s rozměrem obrazu známky, zmiňuje i možnost, jak lze průsvítku padělat pomocí vodorovných past (známky VI. typu se běžně vyskytují i na papíru bez průsvítky). V závěru článku popisuje postup, jímž lze určit směr výroby papíru.

normy ČSN 50 0314. Znáмка se položí na vodní hladinu a pozoruje se směr jejího zkroucení. Osa zkroucení je rovnoběžná s podélným směrem výroby, neboli pravá známka se zkroucí vždy „kolem lodí“ průsvítky. Tato zkrouška je naprosto jednoznačná a pro filatelistické účely – zkroušení pravosti průsvítek příslušného směru u známek bez lepu – mimořádně vhodná.

Lektor článku Antonín Gazda, badatel a publicista, připojil obsáhlou poznámku v níž konstatuje, že předmětná známka nebyla nikdy veřejně vystavena a její osudy nejsou známy. Bez jejího prostudování nelze učinit závěry o poloze a pravosti průsvítky. Jakékoli úvahy o ní tedy zůstávají pouze ve stadiu domněnky. Vyzývá proto majitele známky k jejímu předložení, a sběratelé, aby prohlédli své známky a pokusili se najít další exemplář.

V roce 1981 ve Filatelii č. 8 na s. 228-9 badatel František Šubart komentuje některé detaily Weissensteinova článku a shodně s Gazdou uzavírá: „Nalezněte známku se svislou průsvítkou – a vše bude vyřešeno“.

Ve stejném roce 1981 uveřejnil lektor Weissensteinova článku A. Gazda ve Filatelii na pokračování obsáhlý článek *Výjimečné nálezy čs. známek*, v němž zmiňuje i známku 1 Kč TGM 1925 VI. typu s průsvítkou v poloze 1 (F3, s. 79; F4 s. 109 /zde píše o předmětném exempláři/; F5, s. 145; F6, s. 173). Obecně konstatuje, že bez důkladného prozkoumání není možné odmítnout nálezy neobvyklých variant průsvítek a odlišných rozměrů zoubkování, ale před rozhodnutím je třeba každý takový případ posoudit, a je tedy nutné předmětný exemplář předložit.

Ve F 10/1981 na s. 292 oznámil znalec Jan **Karásek**, že mu známka byla předložena k prozkoumání.

K bodu 4) 1 Kč — V. typ se svislou průsvitkou (dříve VI. typ) se zatím nebudu vyjadřovat. V současné době mi byla oficiálně předložena vedením komise znalec SČSF tato známka k prostudování a vydání závěrečného posudku. Je to ona nalezená známka, jejíž nálezy byl publikován a opakovaně popsána v časopise Filatelie. Výsledek studie bude zpracován do zvláštního článku a uveřejněn v nejbližší možné době, aby tak mohla být seznámena celá filatelistická veřejnost.

V témže roce ve Filatelii č. 14 na s. 426-7 **Karásek** oznámil výsledky kolektivního zkoumání v článku s příznačným názvem *Svislá průsvitka to není!* Úvod k němu napsal předseda Komise znalců SČSF Jiří **Bísek**. V článku je uvedeno, že známku prozkoumala komise pěti znalců, ve složení J. **Karásek**, F. **Šrámek**, J. **Kulda**, Z. **Kvasnička** a L. **Novotný**. Konstatovala, že průsvitka je jen málo zřetelná (jde tedy o zjištění značně se lišící od předchozích tvrzení Gilberta a Krause, že je „bezvadně zřetelná“), a po jejím opakovaném vyfotografování v benzinové lázni a zvětšení se ukázalo, že má běžnou vodorovnou polohu 6.

A. **Gazda** na závěr připojil poznámku:

„Vzácnost“ vzala totálně za své. A není to škoda. Ani čs. filatelie neutrpěla. Máme ovšem i další podobné případy, o nichž se v minulosti psalo a které se propagovaly. Doufejme, že postupně se dostane i na ně.
Ing. ANTONÍN GAZDA

O rok později, ve Filatelii 19/1982 na s. 580, šéfredaktor Vítězslav **Houška** uvedl, že znalec Rudolf Gilbert podal v květnu 1982 u Obvodního soudu pro Prahu 1 žalobu na ochranu osobnosti proti časopisu Filatelie a žádal, aby časopis otiskl omluvu a konstatování, že nebylo prokázáno, že by R. Gilbert označil inkriminovanou známku jako VI. typ se svislou průsvitkou. Po provedení důkazů však soud konstatoval, že to naopak prokázáno bylo, a to oním dávným článkem v časopisu Český filatelista z roku 1939, a v důsledku toho žalobu zamítl.

Tím se uzavřela další kapitola v příběhu „unikátu“, jehož pravost čekala po dvě generace na své prověření.

Poté čas běžel, uplynulo dalších čtyřicet let a známka se letos znovu objevila na trhu, spolu s původním Gilbertovým článkem o její pravosti a jedinečnosti. Účastníci diskuze z počátku 80. let zestárlí nebo dokonce zemřeli, stará čísla Filatelie zavalí prach, na věc se pozapomnělo, a tak není divu že známka vzbudila opět zájem. Objevila se totiž v pravý čas, kdy v současné nejisté době do oboru přibývají noví zájemci o alternativní investice, kteří – často bez hlubších znalostí a zkušeností – jsou ochotni za vzácné známky vynakládat vysoké ceny. Soustavné doporučování konzultovat drahé nabídky předem s důvěryhodným znalecem, které náš časopis už po léta otiskuje ve Znalecké hlídce, však v tomto případě padlo na úrodnou půdu a zabránilo nemalé škodě. Zájemce o zmíněnou raritu se obrátil o radu na Komisi znalců SČF, kde jsem se vyřízení věci ujal já. Ve srovnání s našimi dávnými předchůdci, z nichž někteří se zúčastnili objasňování otázky polohy průsvitky, máme nyní

určitou výhodu. I my sice používáme černou miskou a lékárenský benzin, navíc však máme k dispozici výkonné skenery schopné načíst obraz v průsvitu, a pak s ním můžeme pracovat v grafickém programu na ploché obrazovce monitoru. A vedle toho máme dvě pomůcky, které nám nesmírně ulehčují práci. Obě jsou skvělé a snadno dostupné každému zájemci.

První je 40. díl Monografie čs. známek, jehož autorem je tajemník Komise znalců SČF Josef **Chudoba**. Kniha obsahuje vyčerpávající seznam článků zabývajících se známkami naší první republiky. Jde o úžasnou publikaci, dnes už bohužel dávno rozebranou, o níž lze stručně říci, že kdo ji koupil, neprohloupil! Nám v tomto případě ušetřila pracné křížové prohledávání pramenů, všechny články na dané téma jsme v ní měli sepsány pěkně pohromadě.

1.10.8.8.2 Zámka Pof. 201 s průsvitkou 1

Český filatelista 1939/181

Gilbert R.

1 Kč známka Masaryk VI. typ s kolmou průsvitkou

Objev známky Pof. 201 s průsvitkou 1. Zámka má razítko ...in 2.

Filatelie 1979/523

Kraus J.

Nejvzácnější průsvitková varianta čs. známky

Vyobrazení známky Pof. 201 s průsvitkou 1. Popis vzniku známky.

Filatelie 1980/552

Weissenstein J.

Čs. známky s průsvitkou Lipové listy

Zámka je pravděpodobně padělek. Uvedení důvodů proč.

Filatelie 1981/228

Šubart F.

Čs. známky s průsvitkou lipové listy

Uvedení hypotetické možnosti existence známky se svislou průsvitkou.

Filatelie 1981/79, 109, 145, 173

Gazda A.

Výjimečné nálezy čs. známek

Informace o existenci známky.

Filatelie 1981/292

Karásek J.

Výjimečné nálezy čs. známek

Informace, že známka bude zkoušena.

Filatelie 1981/426

Karásek J.

Svislá průsvitka to není!

Zámka nemá svislou průsvitku.

Filatelie 1982/580

Houška V.

Svislá průsvitka to není

Žaloba R. Gilberta na časopis Filatelie za uveřejnění článku z roku 1981/426. Dle rozsudku byla žaloba zamítnuta.

Většinu v Monografii uvedených článků si zájemci mohou snadno a zdarma přečíst díky druhé pomůcce, na mezinárodně ojedinělé webové stránce www.filaso.cz. Aleš **Náprstek** se svými spolupracovníky tu odvedli obdivuhodnou (a to je slabé slovo!) práci, za kterou jim patří velký dík. Mimořádně, díky téhle webové stránce jsme se nemuseli zdržovat se skenováním článků ze starých čísel Filatelie, ale jako ilustrace jsme mohli použít obrázky, které jsme si stáhli z Filaso.

A nyní už k vlastnímu zkoumání známky. Napřed jsem se samozřejmě seznámil se všemi shora uvedenými prameny. Ke známce jsem ale přistupoval, jako bych je nečetl a jako by třeba ani neexistovaly – pokud možno tedy nezaujatě. Už při zběžné prohlídce bylo zjevné, že má za sebou bezpočet namáčení v benzínu, což se projevilo jistým „zchlupatěním“ povrchu jejího papíru (vystupují z něj jednotlivá vlákna).

Benzín jsem k první prohlídce použil i já, známku jsem položil rubem nahoru do malé ploché misky z tvrdého černého plastu a kapátkem na ni nanessl několik kapek lékařského benzínu. Po chvíli se objevily poměrně málo zřetelné obrysy průsvitky, viditelnější spíše na levé straně známky.

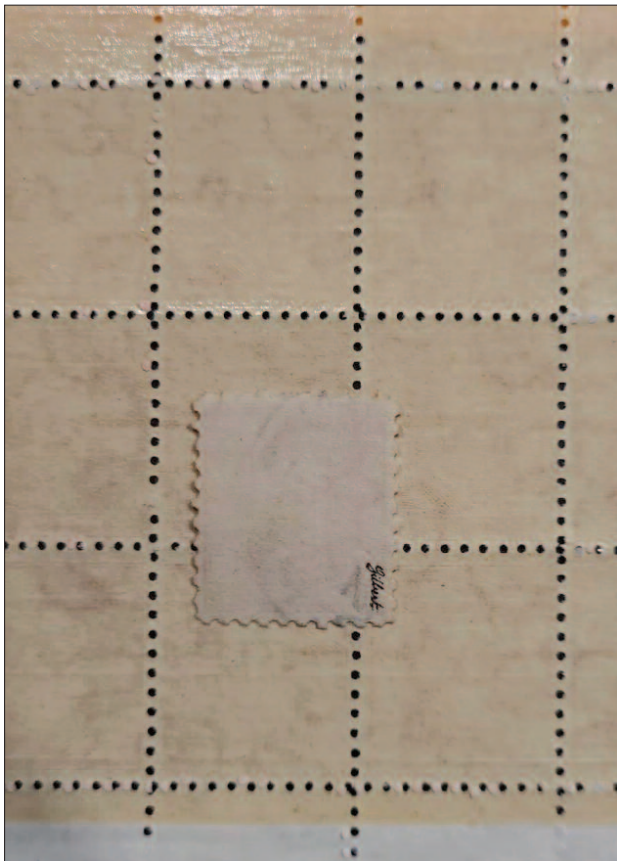

Při jejich prohlídce se u pravého okraje jevil náznak svislé linie a přilehlý lístek vypadal, jako by k ní byl připojen. To je zřejmě důvod, proč R. Gilbert ve svém článku z roku 1939 hovoří o tom, že „průsvitka je bezvadně zřetelná a dá se dobře určit poloha 1“. Šlo však zjevně o předčasný závěr vycházející z „přání otcem myšlenky“, protože další zkoumání ukázalo, že to, co mělo dokazovat svislost „lodyhy“, je ve skutečnosti nedokonalé viditelné obrysy lístku. To potvrdila i prohlídka známky naskenované v průhledu.

Známku jsem poté vyfotografoval a na fotografii jsem pro větší názornost průsvitky zvýraznil tužkou.

Po rekonstrukci podoby průsvitky mohu potvrdit, že je vodorovná a v poloze 6, tedy taková, jak ji před čtyřmi desetiletími identifikovala a popsala shora uvedená komise znalců SČSF.

Pro větší názornost jsem zkoumanou známku přiložil na větší blok známek TGM s průsvitkou v poloze 6, a v jeho ploše našel místo, kde na sebe průsvitky navazují.

Není tedy pochyb, že se Rudolf Gilbert před 83 lety zmýlil a vypustil tak do sběratelského povědomí informaci o neexistující raritě, ba dokonce unikátu. Slabou útechou by mohlo být, že díky tomu filatelisté prohlédli obrovské množství haléřového razítkovaného balíčkového materiálu a se značnou dávkou štěstí někteří snad našli jiné zajímavosti, jako jsou průsvitky neúplné, nedokonalosti zoubkování, malá zvrásnění papíru a podobně. A tak získali praxi při určování průsvitek, což se jim pak mohlo hodit v případech jiného bádání.

Bájnou svislou průsvitkou na známce VI. typu 1 Kč TGM 1925 však nenalezl nikdo, přesněji nikdo o tom zatím nepodal veřejnosti zprávu. To ale neznamená, že by se nemohla objevit – protože tvrzení R. Gilberta o možnostech jejího vzniku, jakkoli je nepravděpodobný, samozřejmě vyloučit nemůžeme. I kdyby se ale takový exemplář objevil, nesmíme pustit ze zřetele varovné upozornění znalce Josefa Weissensteina, že průsvitku lze i padělat, pokud existuje stejná známka na papíru bez průsvitky, což je právě případ známky TGM 1925 VI. (a také VII.) typu. ■